

ВПРОВАДЖЕННЯ DUE DILIGENCE ЯК ЕФЕКТИВНОГО ІНСТРУМЕНТУ В ПРОЦЕДУРІ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ШЛЯХОМ ЗЛИТТЯ/ПРИЄДНАННЯ

IMPLEMENTATION OF DUE DILIGENCE AS AN EFFECTIVE INSTRUMENT IN THE REORGANISATION PROCEDURE OF ECONOMIC ORGANISATIONS THROUGH MERGERS/ACCESSION

Щербакова Н.В., д.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Стаття присвячена підготовчому етапу в процедурі реорганізації господарських організацій шляхом злиття/приєднання, який передуює прийняттю рішення про реорганізацію та відіграє важливу роль у подальшому здійсненні реорганізаційних процедур суб'єкта господарювання, його ефективному функціонуванні на майбутнє. Одним із таких дієвих інструментів виступає *due diligence* («дью ділідженс») – комплексна перевірка діяльності господарюючого суб'єкта, котра призначена для збору та аналізу інформації, на основі якої приймається рішення про доцільність співпраці з підприємством – майбутнім партнером по бізнесу.

З'ясовано, що при проведенні процедури реорганізації господарських організацій, особливо шляхом злиття/приєднання чи у разі застосування складних реорганізаційних форм (одночасне використання декількох форм реорганізації або/та одночасне використання декількох організаційно-правових форм в межах однієї форми реорганізації), впровадження такого дієвого інструменту як процедура дью ділідженс є необхідною та обов'язковою умовою здійснення вказаних процесів, задля того, щоб належним чином оцінити стан господарюючого суб'єкта, його ринкове становище, знайти відповідні переваги та ризики в його господарській діяльності, сформулювати обґрунтовану ринкову ціну, прорахувати номінальну та ринкову вартості акцій (у разі реорганізації акціонерного товариства), їх порядок та умови конвертації тощо.

Обґрунтовано, що *due diligence* – це є ефективний економіко-правовий інструмент, який має бути складовою частиною підготовчого етапу процедури реорганізації господарських організацій шляхом злиття/приєднання та у разі застосування складних реорганізаційних форм; включати реалізацію сукупності інформаційно-аналітичних заходів, спрямованих на проведення комплексного і глибокого аналізу, належної перевірки й оцінки всіх аспектів фінансово-господарської діяльності господарюючого суб'єкта (організаційних, правових, фінансових, маркетингових, податкових, ринкових, технологічних) та економічної доцільності запланованої процедури реорганізації. Застосування дью ділідженсу до початку процедури реорганізації шляхом злиття/приєднання є запорукою ефективного проведення всієї процедури реорганізації суб'єкта господарювання, зменшення можливих ризиків, належного забезпечення прав та законних інтересів як суб'єктів, що реорганізуються шляхом злиття/приєднання, так і учасників (акціонерів), кредиторів, потенційних майбутніх інвесторів.

Ключові слова: дью ділідженс, реорганізація, господарська організація, злиття, приєднання, акціонерне товариство, комплексна перевірка, юридична експертиза.

The article is devoted to the preparatory stage in the procedure of reorganization of economic entities through merger/accesion, which precedes the decision on reorganization and plays an important role in further realization of reorganization procedures of an economic entity and its effective functioning in the future. One of such efficient instruments is due diligence, a comprehensive review of an economic entity's activities, which is intended to collect and analyze information on the basis of which a decision is made on the feasibility of cooperation with a future business partner.

It is found that in the course of reorganization of economic entities, especially through merger/accesion or application of complex reorganization forms (simultaneous use of several forms of reorganization and/or simultaneous use of several organizational and legal forms within one form of reorganization), the introduction of such an effective instrument as due diligence procedure is a necessary and mandatory condition for the implementation of these processes in order to properly assess the state of the economic entity and its market position, find the relevant advantages and risks in its economic activities, form a reasonable market price, calculate the nominal and market value of shares (in the event of a joint-stock company reorganization), their procedure and conditions of conversion, etc.

It is substantiated that due diligence is an effective economic and legal instrument which should be an integral part of the preparatory stage of the procedure for reorganization of economic organizations through merger/accesion and in case of application of complex reorganization forms; it should include the implementation of a set of information and analytical measures aimed at conducting a comprehensive and in-depth analysis, proper verification and assessment of all aspects of financial and economic activities of an economic entity (organizational, legal, financial, marketing, tax, market, technological) and economic feasibility of the planned merger/accesion procedure. The application of due diligence prior to the start of the reorganization procedure through merger/accesion is a guarantee of the effective conduct of the entire reorganization procedure of an economic entity, mitigation of possible risks, proper protection of the rights and legitimate interests of both entities being reorganized by way of merger/accesion, as well as participants (shareholders), creditors, and potential future investors.

Key words: due diligence, reorganization, economic organization, merger, accesion, joint-stock company, comprehensive inspection, legal expertise.

Підготовчий етап у процедурі проведення реорганізації господарських організацій відіграє неабияку роль у подальшому здійсненні всього процесу реорганізації та ефективному функціонуванні суб'єктів господарювання на майбутнє. Одним із таких ефективних інструментів, який застосовується під час дослідження діяльності компанії, зокрема у разі проведення реорганізаційних процедур шляхом злиття/приєднання або застосування складних реорганізаційних форм (одночасне використання декількох форм реорганізації або/та одночасне використання декількох організаційно-правових форм в межах однієї форми реорганізації), виступає *due diligence* («дью ділі-

дженс») – це всебічний аналіз і перевірка правових, податкових, фінансових й інших аспектів діяльності компанії, що використовується для прийняття рішень щодо здійснення консультування, докорінних перетворень підприємств, проведення операцій типу *Mergers & Acquisitions* (злиття та поглинання) і прийняття рішень про допуск цінних паперів до котирування на біржі [1, с. 289]; процедура незалежної оцінки об'єкта інвестування, що проводиться з метою зменшення ризиків придбання компанії [2, с. 51].

Due diligence («дью ділідженс») в перекладі з англійської мови («*due*» – належний, акуратний, відповідний; «*diligence*» – ретельність, точність, старанність) означає

«належна обачність», «комплексна перевірка», «належна перевірка», «юридична експертиза» [3]; процес ретельного дослідження стану бізнесу фізичною або юридичною особою (компанією), яка замислюється над його покупкою, придбанням або інвестуванням у нього [4], тобто комплексне всебічне дослідження діяльності компанії, її фінансового становища та положення на ринку.

Термін «*due diligence*» («дью ділідженс») був введений в юридичний обіг у США на початку XX ст., після Великої депресії 1933 року в США (Законом «Про цінні папери») [5, с. 231]. Спочатку цей термін означав процедуру розкриття інформації брокером перед інвестором про компанію, акції якої торгуються на фондовій біржі. Згодом в 1970-х роках у Швейцарії були вироблені стандарти «*due diligence*» з метою уникнення жорсткого державного регулювання і контролю за діяльністю банків. Отже, первинно термін «*due diligence*» прийшов у сучасний бізнес із банківської сфери та представляє комплексну систему збору й аналізу інформації про потенційних або існуючих клієнтів і партнерів, яка призначалася банками для захисту власності від можливого збитку [6, с. 105]. Через деякий час *due diligence* набуває широкого використання серед фінансових менеджерів, аналітиків, юридичних консультантів, а починаючи з другої половини 90-х років минулого сторіччя, – для характеристики комплексного аналітичного супроводження операцій з реорганізації, *Mergers & Acquisition (M&A)* (злиття та поглинання), антикризового управління. Нині під цим терміном розуміється також збір і аналіз інформації з метою оцінки різноманітних ризиків, пов'язаних з інвестуванням [2, с. 51].

На українському ринку надання послуг з *due diligence*, зокрема щодо реорганізації у формах злиття та приєднання, бере свій початок з 2000–2001 рр., та починає активно розвиватися з 2004 року, коли в українські підприємства почали вкладати великі іноземні інвестиції та започаткувалося формування найбільших українських фінансово-промислових груп.

Статистичні дані з використання або невикористання процедури *due diligence* («дью ділідженс») свідчать про таке: 62% злиттів і поглинань (*M&A*) не досягають своїх фінансових цілей у разі відсутності застосування процедури дью ділідженс (за даними *Harvard Business Review*); компанії, які проводять процедуру дью ділідженс мають у 2,8 раза більше шансів досягти успішного результату, ніж ті, які цього не роблять (за даними *McKinsey & Company*); кількість технологічних угод (у тому числі *M&A*), які пройшли процедуру дью ділідженс, у 2021 році зростає на 8% порівняно з 2020 роком (за даними *Mergermarket*) [7].

На сьогодні не існує єдиного підходу, який би дозволяв однозначно сприймати поняття та процедуру *due diligence* («дью ділідженс»). В Україні ця категорія здебільшого розроблена в економічній науці, де під *due diligence* («дью ділідженс») розуміється процес ґрунтовного аналізу всіх активів, що входять до складу підприємства, з перевіркою їх юридичної «чистоти» та зобов'язань, реального правового та фінансового становища [8, с. 28]; *ретельна діагностика підприємства*, проведення якої необхідне для дослідження всіх аспектів господарсько-фінансового стану підприємства, виявлення шляхів отримання коштів для реалізації санаційних процедур і підготовки інвестиційних проектів [9, с. 188]; *супутня послуга аудиту*, яка включає повне дослідження підприємства, базується на аналізі кількісних і якісних показників діяльності суб'єкта господарювання, а також системі менеджменту та внутрішнього контролю [10, с. 365]; *системне дослідження бізнесу господарюючих суб'єктів* (комплекс аналітичних і оперативних заходів, спрямованих на всебічну перевірку законності та комерційної привабливості) для забезпечення від негативних явищ вкладених коштів інвесторами шляхом виявлення слабких сторін та усунення їх у майбутньому з метою уникнення підприємницьких ризиків [11, с. 23; 12, с. 102].

Виокремлюючи головну мету *due diligence*, яка полягає у формуванні для інвестора повного уявлення про реальний фінансовий стан об'єкта інвестування, А. О. Єпіфанов розкриває зміст самої процедури через виокремлення етапів її проведення, котрі зводяться до аналізу [13, с. 276–278] організаційно-правових документів; органів управління та персоналу; стану дочірніх підприємств; інвестицій, цінних паперів (за винятком векселів) і корпоративних прав; виробництва і продажу; фінансової і податкової звітності (за останні три роки); основних засобів, нематеріальних активів та оборотних активів; боргових зобов'язань та позабалансових зобов'язань і вимог (протягом останніх трьох років); страхової політики, ліцензій і дозволу; судових й арбітражних розглядів.

Варто зазначити, що сьогодні в Україні значення та обсяг процедури *due diligence* здебільшого недооцінюється та, зазвичай, застосовується або міжнародними компаніями, присутніми на вітчизняному ринку, або компаніями, до яких залучено великі іноземні інвестиції, а процедура проведення *due diligence* є однією з обов'язкових умов такої співпраці.

Зарубіжні вчені та практикуючі компанії (юридичні, аудиторські та консалтингові фірми) по-різному підходять до тлумачення змісту цієї категорії. Так, під терміном *due diligence* («дью ділідженс») розуміється процес, який забезпечує повну перевірку, гарантуючи ідентифікацію всіх наявних загроз для великих комплексних операцій [14, с. 15]; процес, який дозволяє висвітлити економічні та технічні питання, котрі можуть вплинути на ціну покупки чи адміністративні витрати [15]; процес перевірки інформації та фактів, що стосуються господарської операції, який належить до індивідуального аудиту, проведеного потенційним покупцем або його представниками під час злиття або придбання бізнесу [16].

Як зазначається в економічній літературі, необхідність проведення *due diligence* («дью ділідженс») виникає в таких випадках: у процесі прийняття рішення про допуск цінних паперів до котирування на біржі (ІРО); у разі залучення власного капіталу підприємствами, корпоративні права яких не мають обігу на ринку (*Private Equity*); у ході реорганізації підприємств; у процесі здійснення операцій типу *Mergers & Acquisition (M&A)* (злиття та поглинання); у процесі санації підприємств [10, с. 361–362].

У науковій спеціальній економічній та фінансовій літературі виокремлюють різні класифікації (типизації), види дью ділідженс [17, с. 48–49; 18, с. 115; 19, с. 23–35; 20, с. 20; 11, с. 25; 21, с. 395] за такими критеріями: характером об'єкта дослідження; часовим фактором; характером взаємодії з іншими об'єктами; наявною інформацією; величиною ризику; характеристикою витрат [6, с. 7] та ін. Найчастіше дью ділідженс поділяють на види в залежності від мети та завдань, які постають під час проведення, та за характером об'єкта дослідження.

В залежності від мети та завдань, які постають під час проведення процедури, виділяють наступні види дью ділідженс:

- **загальний дью ділідженс** (*general due diligence*) – перевірка всіх аспектів діяльності компанії, включаючи юридичні питання, фінансовий стан, питання оподаткування, якість менеджменту, комерційну діяльність, місце компанії на ринку [22, с. 176–177];
- **фінансовий дью ділідженс** (*financial due diligence*) – фінансовий аналіз діяльності підприємства, спрямований на дослідження активів та джерел їх фінансування, розрахунок коефіцієнтів, які характеризують результати діяльності підприємства з точки зору їх якості та реальної оцінки [11, с. 25];
- **юридичний/правовий дью ділідженс** (*legal due diligence*) – аналіз юридичних аспектів діяльності підприємства, визначення дотримання підприємством норм господарського, цивільного та трудового права, а також

вивчення таких ризиків: з патентування та ліцензування, захисту інтелектуальної власності, змін законодавства та укладення договорів [23];

– податковий дью дїлідженс (*tax due diligence*) – дослідження податкового навантаження підприємства, перевірка правильності розрахунку та своєчасності сплати обов'язкових податків та зборів, пошук можливих схем оптимізації та виявлення податкових ризиків податкового навантаження [24, с. 300];

– операційний/організаційний дью дїлідженс (*operational/organizational due diligence*) – оцінка якості управління, ризики ведення бізнесу, ефективність роботи і потенціал розвитку [25]; перевірка виробничої діяльності компанії, включаючи наявність можливостей для збільшення випуску продукції, враховуючи ємність ринку, оцінку якості продукції, огляд нових розроблень [26, с. 7; 27, с. 94]; досліджуються всі значущі аспекти минулого, сьогодення і прогнозованого майбутнього [28, с. 318];

– технологічний дью дїлідженс (*technological due diligence*) – це перевірка технологічних процесів, методів, прийомів і процедур, що використовуються в організації з метою оцінки їхньої ефективності; зосереджується на вивченні технологій виробництва, забезпеченості та стану виробничого обладнання, екологічності виробництва, а також аналіз та перевірка технічної документації підприємства [29, с. 180];

– інформаційний дью дїлідженс (*IT due diligence*) передбачає аналіз інформаційного забезпечення ділових партнерів, а також зосереджується на вивченні ризиків доступності, повноти, своєчасності та достовірності інформації [30, с. 119];

– екологічний дью дїлідженс (*ecological due diligence*) – аналіз інформації про екологічні аспекти виробничої діяльності підприємства та оцінка ефективності заходів, які вживаються для охорони навколишнього природного середовища; визначення потенційної шкоди навколишньому середовищу від діяльності підприємства, яка може бути завдана [31, с. 152]; а також зосереджується на вивченні ризиків на навколишнє середовище, ризиків екологічного оподаткування, надзвичайних ситуацій і втрати екодоходів;

– бухгалтерський дью дїлідженс (*accounting due diligence*) – розгляд системи бухгалтерського обліку підприємства, виявлення, оцінка та аналіз ризиків у процесі формування облікових даних та складання звітності [21, с. 396];

– маркетинговий дью дїлідженс (*marketing due diligence*) – оцінка ефективності маркетингової діяльності, процесів реклами, розподілу та збуту продукції, аналіз маркетингових витрат та дослідження становища компанії в галузі, визначення майбутніх перспектив діяльності підприємства [10, с. 363];

– управлінський дью дїлідженс (*management due diligence*) – всеосяжний процес оцінювання, який ретельно перевіряє команду вищого керівництва організації, спрямований на оцінку ефективності ключових керівників у сприянні досягненню стратегічних цілей компанії [32]; дослідження роботи менеджменту всіх рівнів та виявлення можливостей управління ризиками.

При цьому слід враховувати, що вищезазначені види дью дїлідженсу становлять предмет вивчення найбільш складної його частини – аналізу стану на ринку (*market due diligence*) [33, с. 54–55]. Крім того, деякі експерти, як зазначає А. Ю. Сітарчук, виділяють ще одну складову дью дїлідженсу – політичний дью дїлідженс (*political due diligence*), в якому аналізуються політичні ризики, пов'язані з діяльністю підприємства, визначаються перспективи розвитку підприємства за умов нестабільного політичного середовища [34, с. 268].

У свою чергу серед видів юридичного дью дїлідженсу в залежності від його об'єкта (напрямів та обсягу процедури проведення) виокремлюють такі види [35]:

– дью дїлідженс контрагента (*due diligence of the contract party*) – так званий поширений вид аудиту, який клієнти замовляють, як правило, перед укладенням конкретної угоди і в межах якого юристи оцінюють «ризиковість» потенційного партнера (визначають, яку інвестор має ділову репутацію, майновий стан, чи був фігурантом спорів або кримінальних проваджень, чи є боржником у виконавчих провадженнях тощо);

– дью дїлідженс майна (*due diligence of assets, property*) полягає у вивченні правового статусу та юридичної історії виникнення права власності на майно; проводиться щодо майна самого клієнта, так і щодо майна, котре клієнт бажає придбати у третьої особи;

– дью дїлідженс аудиту окремого договору (*due diligence of individual contract audit*) зводиться до вивчення запропонованих контрагенту умов договору, пояснення змісту договору, можливих ризиків, забезпечення клієнта від підписання договору на невідгідних умовах (найбільш популярні серед такого виду дью дїлідженсу – аудит договорів постачання, оренди, банківського кредиту, застави, іпотеки);

– дью дїлідженс господарської організації, компанії або окремої сфери його діяльності (*company due diligence or due diligence of economic activity*) – найбільш об'ємний та змістовний вид юридичного аудиту, який проводиться командою юристів різної спеціалізації.

Причому слід зауважити, як зазначається практиками, юридичний дью дїлідженс компанії часто має місце перед проведенням процедур злиття, поглинання, придбання корпоративних прав, задля того, щоб виявити усі ризики в діяльності господарюючого суб'єкта, який буде учасником зазначених відносин [36]. Під час проведення такого загального юридичного дью дїлідженсу юридичної особи ретельно вивчаються усі сторони правового оформлення діяльності такого суб'єкта, провадиться аудит з питань корпоративної історії, прав на майно, фінансування, договірних та трудових відносин, взаємодії із контролюючими органами [37]; провадиться оцінка права власності, дотримання законодавства про цінні папери, аналіз акціонерних угод та повноважень керівництва щодо можливого проведення процесів злиття та поглинання [38] тощо.

Як зазначається в економічній літературі, за допомогою *due diligence* («дью дїлідженс») можливо оцінити всі потенційні ризики¹, сформулювати стратегію² і тактику функціонування господарської організації [39, с. 40–42], у тому числі й шляхом застосування реорганізаційної процедури, та здійснення нею подальшої господарської діяльності. Головною метою дью дїлідженс виступає мінімізація ризиків при здійсненні операцій *M&A* та інших реорганізаційних процесів, а первинне завдання дью дїлідженс полягає в об'єктивному визначенні реальної вартості підприємства, яке є об'єктом аналізу [2, с. 52] та потенційним майбутнім суб'єктом у зазначених процедурах.

Задля ефективного та послідовного проведення процедури *due diligence* («дью дїлідженс») фахівці в галузі економіки та фінансів пропонують поділяти її на відповідні етапи, зауважуючи, що перелік та змістовне наповнення

¹ Виявлення ризиків за допомогою процедури *due diligence*: придбання підприємства (паketу акцій) за завищеною ціною; невиконання зобов'язань підприємством-боржником; втрата майна, грошей, нематеріальних активів; ініціювання судових позовів і їх несприятливих наслідків; накладення арешту на майно, стягнень на майно та інші забезпечувальні заходи; притягнення до різних видів відповідальності; виникнення корпоративних конфліктів (захоплення, поглинання, судові процеси); політичні ризики, втрата адміністративних ресурсів; втрати прав на об'єкти інтелектуальної власності або відповідних ліцензій, дозволів; ризики визнання угод недійсними.

² Формування стратегії за допомогою процедури *due diligence*: аналіз ринку (виявлення ринкових можливостей, трендів, змін у законодавстві, прогнозування ринкових змін); оцінка конкурентного середовища (порівняння цін та послуг, оцінка фінансових результатів, прибутків конкурентів); внутрішній аналіз (оцінка управління операційної діяльності, фінансових показників, податкова оцінка); оцінка технології/продукції (оцінка потреб та профілю клієнтів, їх задоволеності, контроль якості, ідентифікація критичних аспектів продукції (послуг)).

є різноманітним та залежатиме від мети [40, с. 194], виду перевірки. Зазвичай виокремлюють чотири основні етапи проведення процедури *due diligence* («дью ділідженс») [34, с. 268–269; 40, с. 195], рідше – більше (виокремлюють п'ять [10, с. 364], сім етапів [41, с. 96–97]):

- підготовка до перевірки (встановлення основної мети перевірки; визначення організаційних та фінансових питань; ознайомлення з потенційним об'єктом дослідження/аналізу; планування обсягу робіт);

- запит та збір інформації (визначення переліку необхідних для перевірки документів, встановлення можливих шляхів отримання інформації);

- здійснення перевірки (аналіз зібраної інформації, наданої документації, звітності; проведення інвентаризації (за згоди керівництва, яке планується реорганізуватися); здійснення запитів на додаткову інформацію);

- підготовка та надання звіту (аналіз отриманих результатів та підготовка звіту; презентація звіту).

На сьогодні в Україні загальну інформацію про порядок проведення процедури дью ділідженсу можна знайти на сайтах юридичних та аудиторських фірм, проте не існує єдиного алгоритму проведення такої перевірки [27, с. 97]. Здебільшого в Україні дью ділідженс прирівнюють до юридичного аудиту, втім, останній значно вужчий за своїм об'ємом та позначає, по суті, правову експертизу діяльності щодо відповідності законодавству. Дью ділідженс та аудит відрізняються між собою за такими критеріями [42]:

- за метою (метою дью ділідженс є виявлення ключових аспектів угоди, процедури злиття, що впливають на її вартість; метою аудиту – перевірка достовірності фінансової звітності);

- за обсягом та характером проведення (для дью ділідженс – за домовленістю з клієнтом, детальні перевірки обмежено; для аудиту – регламентовано національними стандартами, можуть проводитися процедури ретельної перевірки);

- за вимогами до виконавців (дью ділідженс – фахівці в галузі економіки та права, з досвідом складання звіту з дью ділідженс, аудит – професійні бухгалтери та аудиторі);

- за періодом (дью ділідженс – минулі та прогностичні періоди; аудит – минулі періоди);

- за формою звіту (дью ділідженс – вільна форма; аудит – визначено національними стандартами);

- за терміном проведення (дью ділідженс – часовий період не обмежено, однак доступ до інформації може надатися тимчасово; аудит – за чітко встановленим графіком).

Процедура та сутність дью ділідженс не врегульована чинним законодавством та перебуває поза межами правового регулювання й застосовується як приклад кращої практики здебільшого у великих компаніях та холдингових структурах, які співпрацюють із міжнародними компаніями та орієнтовані на європейський і міжнародний ринок, а також зарубіжними компаніями, які провадять свою господарську діяльність на території України. Як правило, юридичні та консалтингові компанії пропонують алгоритм проведення дью ділідженс [43], враховуючи кращі практики корпоративного досвіду, застосовуючи превентивні інструменти-методи, які зменшують ризики потенційних інвесторів.

Утім, слід зазначити, що деякі положення *due diligence* («дью ділідженс») відаходять своє, хоч і вузьке, але поступове втілення в законодавстві. Так, враховуючи те, що Україна є учасником міжнародного глобального руху, робить активні кроки до ефективного впровадження міжнародних стандартів з прозорості та обміну інформації, а необхідність імплементації міжнародних стандартів визначено внутрішніми програмними документами Уряду та міжнародними зобов'язаннями, 20 березня 2023 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо імплементації міжна-

родного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки» [44] (далі – Закон № 2970-IX), який набув чинності 28 квітня 2023 року (крім окремих норм, які набрали чинності 30 червня 2023 року та з 1 січня 2024 року). У Законі введено міжнародні стандарти щодо автоматичного обміну інформацією та подання звітності про підзвітні рахунки, одним із яких є загальний стандарт звітності та належної перевірки інформації про фінансові рахунки (*Common Standard on Reporting and Due Diligence for Financial Account Information (CRS)*). Відповідно до пп. 39³.1.4. п. 39³.1 ст. 39³ розділу I ПК України, з метою запровадження автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки для податкових цілей відповідно до Багатосторонньої угоди компетентних органів про автоматичний обмін інформацією про фінансові рахунки (*Multilateral Competent Authority Agreement on Automatic Exchange of Financial Account Information*) (далі – Багатостороння угода MCAA CRS), було розроблено Порядок застосування загального стандарту звітності та належної перевірки інформації про фінансові рахунки (*Common Standard on Reporting and Due Diligence for Financial Account Information*), котрий набув чинності 07.07.2023 р. Наказом Міністерства фінансів України від 25.05.2023 р. № 282 [45]).

Загальний стандарт звітності та належної перевірки інформації про фінансові рахунки (*Common Standard on Reporting and Due Diligence for Financial Account Information (CRS)*) – це такий міжнародний стандарт, схвалений Радою ОЕСР 15 липня 2014 року, що вимагає від країн, які його імплементують, здійснювати збір інформації від фінансових установ про фінансові рахунки власників рахунків та щорічно обмінюватися такою інформацією з юрисдикціями-партнерами з обміну в автоматизованому порядку в межах Багатосторонньої угоди MCAA CRS. Фінансові установи країни-учасниці, відповідно до Загального стандарту звітності CRS, зобов'язані здійснювати належну комплексну перевірку (*due diligence*) фінансових рахунків та серед власників рахунків, а у певних випадках – і серед контролюючих осіб, виявляти осіб, які є податковими резидентами інших юрисдикцій – партнерів з обміну інформацією. Інформація про такі рахунки подається фінансовими username до податкової адміністрації країни-учасниці, котра надалі надсилає відомості про фінансові рахунки юрисдикціям, резидентами яких є власники та контролюючі особи власників фінансових рахунків. З 1 липня 2023 року Закон 2970-IX вимагає від підзвітних фінансових установ України застосовувати заходи належної перевірки до фінансових рахунків для встановлення того, чи є рахунки підзвітними. Якщо рахунок є підзвітним, фінансова установа зобов'язана включити відомості про рахунок до звіту про підзвітні рахунки та подати цей звіт до Державної податкової служби України (далі – ДПС)). Іншими словами, Закон вимагає від фінансових установ в обов'язковому порядку (зокрема банків) раз на рік надавати всю наявну в них інформацію про своїх клієнтів – нерезидентів ДПС, яка надаватиме їй в автоматичному режимі податковим органам тих країн, де запроваджено такий стандарт CRS [46].

Нові вимоги щодо перевірки фінансових рахунків та подання за ними звітності до ДПС застосовуються до чотирьох категорій організацій, визначених розділом VIII Загального стандарту звітності CRS: депозитарна установа (банки, кредитні спілки та ін.); кастодіальна установа (депозитарні установи, що здійснюють депозитарну діяльність, номінальні утримувачі); інвестиційна компанія (інвестиційні фірми, інститути спільного інвестування, компанії з управління активами та ін.); визначена страхова компанія (страховики, недержавні пенсійні фонди) [47]. Стандарт CRS містить окремі правила належної перевірки для рахунків, відкритих до 1 липня 2023 року та, починаючи з 1 липня 2023 року. Залежно від дати відкриття

рахунків (до 1 липня 2023 року/з 1 липня 2023 року), суб'єкта рахунку, вартості рахунку (низька, висока) встановлені окремі правила належної перевірки рахунків та строки для завершення цієї перевірки. Отже, обов'язок виконання вимог CRS здебільшого покладений на фінансові установи, щодо осіб – резидентів України – для них суттєвим є лише необхідність подання на запит фінансової установи документів щодо самостійної оцінки/належної перевірки, що має на меті виявлення сумнівних банківських рахунків та операцій.

Крім того, положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС в сфері законодавства про компанії та корпоративне управління [48] має на меті приведення регулювання діяльності корпорацій до правил та вимог європейських стандартів на національному рівні та поступове зближення з правилами і рекомендаціями ЄС, тому не можна не зупинитися на такому важливому документі, розробленому Європейською Комісією від 23 лютого 2022 року, який поки що має статус Пропозиції до прийняття – *Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Corporate Sustainability Due Diligence and amending Directive (EU) (CSDDD) 2019/1937* [49] (Пропозиція Директиви Європейського Парламенту та Ради з корпоративної стабільності дью ділідженс – далі Пропозиція Директиви 2019/1937). Метою цієї Директиви є сприяння сталій та відповідальній корпоративній поведінці та забезпечення прав людини та екологічних аспектів у діяльності компаній та корпоративному управлінні [50]. Ця Директива встановлює корпоративний обов'язок щодо належної перевірки (*due diligence* («дью ділідженс»)), основними елементами якого виступають ідентифікація, припинення, запобігання, пом'якшення та облік негативних прав людини та впливу на навколишнє середовище у власних операціях компаній, їх дочірніх компаній та їх ланцюгів створення вартості (ч. 1 ст. 1 Пропозиції Директиви 2019/1937). Зазначена Директива застосовується як до компаній, які створені за законодавством держави-члена ЄС, так і до компаній, які зареєстровані в третіх державах. Згідно з ч. 1 ст. 2 Пропозиції Директиви 2019/1937 для компаній, які створені відповідно до законодавства держави-члена ЄС, встановлюються такі умови (достатньо відповідності однієї з них):

– компанія налічувала в середньому понад 500 робітників і чистий світовий обіг – понад 150 млн євро за останній фінансовий рік, за який підготовлено фінансову звітність;

– компанія не досягла порогів вище зазначеного пункту, але мала в середньому більш ніж 250 працівників та чистий світовий обіг – понад 40 млн євро за останній фінансовий рік, за який підготовлено фінансову звітність, за умови, що щонайменше 50% такого обігу робився в одному або більше наступних секторів:

а) виробництво тканин, шкіра, оптова торгівля тканин, одягу і взуття;

б) сільське господарство, лісове господарство, рибальство, поживна продукція, оптова торгівля сільськогосподарської сировини, тварини, деревина, їжа, напої;

в) здобування мінеральних ресурсів (у тому числі незріла нафта, природний газ, вугілля, лігніт, метали і металеві руди, нерудні мінерали і продукція кар'єру); виробництво основної металевої продукції, інша нерудна мінеральна продукція; металева продукція (крім того, машини й устаткування), оптова торгівля мінеральними ресурсами, основний і проміжний мінерал, продукція (у тому числі метали і металеві руди, матеріали конструкції, паливо; хімічні речовини й інші напівфабрикати).

До компаній, які зареєстровані в третіх державах, висувається одна з умов:

– генерований та чистий обіг більше 150 млн євро в ЄС у фінансовому році, що передувє минулому фінансовому року;

– генерований та чистий обіг більше 40 млн євро, але не більш як 150 млн євро в ЄС у фінансовому році, що передувє минулому фінансовому року у разі, якщо 50% такого обігу згенеровано по одному або більше секторів (які зазначено вище щодо компаній, які створені відповідно до законодавства держави-члена ЄС).

Окрім того, деякі великі компанії повинні будуть мати план розвитку для того, щоб гарантувати, що їхня бізнес-стратегія сумісна з обмеженням глобального потепління на 1,5°C, відповідно до Паризької Угоди [51], а на директорів компаній покладатимуться обов'язки щодо створення, контролю за виконанням процесу *due diligence* (належної перевірки) та інтеграції *due diligence* у корпоративну стратегію; директорів компаній стимулюватимуть щодо сприяння досягненню цілей сталого розвитку та пом'якшення наслідків зміни клімату [52]. При цьому слід зауважити, як наголошується в Пропозиції аналізованій Директиви, виконуючи свої обов'язки діяти в інтересах компанії, директори мають враховувати відповідні положення щодо прав людини, зміну клімату та екологічні наслідки прийняття своїх рішень.

Основні положення щодо поняття, напрямів та, власне, процедури проведення *due diligence* визначено в ст. ст. 4–11 Пропозиції Директиви. Стаття 5 аналізованого документа присвячена питанням інтеграції дью ділідженс у політику компаній. Так, держави-члени ЄС повинні гарантувати, що компанії впровадять дью ділідженс у свою корпоративну політику. Належна політика дью ділідженсу повинна містити: (а) опис підходу компанії, у тому числі в довгостроковій перспективі до дью ділідженсу; (б) норми поведінки/кодексу поведінки, що описує правила та принципи, яких повинні дотримуватися співробітники та дочірні компанії; (с) опис процесів, що застосовуються для здійснення належної перевірки, включаючи заходи, вжиті для перевірки дотримання кодексу поведінки та поширення його застосування на встановлені ділові відносини. У свою чергу держави-члени гарантують та повинні забезпечити щорічне оновлення компаніями політики свого дью ділідженсу [49].

Як зазначається в економічній літературі, екологічний дью ділідженс має на меті аналіз інформації про екологічні аспекти кліматичної політики та оцінку ефективності заходів, які вживаються для охорони навколишнього природного середовища [53, с. 260]. У повоєнній відбудові України дотримання норм та вимог екологічного законодавства буде набувати особливо значення – на відновлених та ново-збудованих підприємствах необхідно буде впроваджувати основні заходи енергозбереження: організація обліку витрат енергоресурсів на всіх етапах виробничого процесу та автоматизоване управління енергоспоживанням; використання вторинних енергетичних ресурсів для виробництва тепла та електроенергії, використання тепла відхідних газів та відпрацьованої пари, енергії охолодження агрегатів тощо; впровадження енергоефективних технологій виробництва продукції, установка високоєфективного в енергетичному відношенні обладнання [54]. Причому таким заходам повинна передувати процедура екологічного дью ділідженсу, що уможливить визначення ефективності від їх впровадження. Отже, як вбачається із зазначеного, в близькій перспективі буде прийнято Директиву Європейського Парламенту та Ради з корпоративної стабільності дью ділідженс³ та запроваджено до національних законодавств кожної держави-члена, правила якої необхідно буде запроваджувати в політику дью ділідженс компанії, зокрема стосовно аспектів захисту прав людини та екологічної безпеки та захисту навколишнього середовища.

Слід зазначити, що хоча загальна процедура дью ділідженс не впроваджена в чинне законодавство як

³ Очікується, що Corporate Sustainability Due Diligence Directive (CSDDD) буде прийнято в 2024 році, втім, її правила не почнуть діяти раніше 2025 року.

обов'язковий етап у проведенні процедури реорганізації та застосовується більше як приклад кращої практики із ведення бізнесу суб'єктами господарювання, оновлена редакція Закону України «Про акціонерні товариства» (далі – Закон про АТ 2022 року) [55] щодо питання проведення реорганізації шляхом злиття/приєднання передбачає деякі положення, які фактично містять у собі елементи дью ділідженс та мають бути виконані до прийняття загальними зборами рішення про реорганізацію. Це, так би мовити, започаткування процедури дью ділідженс – підготовчий/попередній етап, на якому ключова роль відводиться наглядовій раді або раді директорів АТ та незалежному експерту (незалежним експертам).

Так, відповідно до положень Закону про АТ 2022 року наглядова рада або рада директорів кожного товариства, що бере участь у реорганізації шляхом злиття/приєднання:

- складає та схвалює проект умов злиття/приєднання (ч. 2 ст. 117, ч. 2 ст. 119);

- складає детальний письмовий звіт з поясненням проекту умов злиття/приєднання та викладенням його економічно-правового підґрунтя, зокрема з обґрунтуванням коефіцієнта конвертації акцій (ч. 4 ст. 117, ч. 5 ст. 119 – у письмовому звіті також відображаються будь-які труднощі, пов'язані з розрахунком ринкової вартості акцій та конвертації акцій);

- виносить на затвердження загальних зборів (ч. 3 ст. 117, ч. 3 ст. 119) питання про: (1) припинення товариства шляхом злиття/приєднання; (2) приєднання іншого товариства – для товариства, до якого здійснюється приєднання; (3) затвердження умов злиття/приєднання (зокрема умов конвертації акцій) або порядку та умов перетворення та порядку обміну акцій товариства на частки (паї) підприємницького товариства- правонаступника; (4) затвердження проекту статуту акціонерного товариства, що створюється шляхом злиття/затвердження проекту статуту акціонерного товариства, до якого здійснюється приєднання; (5) схвалення проекту передавального акта;

- подає інформацію про будь-які значні зміни в активах і пасивах у період між датою підготовки проекту умов злиття/приєднання та датою загальних зборів, на яких прийматиметься рішення щодо попередніх умов злиття/приєднання (ч. 5 ст. 117, ч. 6 ст. 119).

У свою чергу згідно з ч. 1, 2 ст. 123 Закону про АТ 2022 року один чи кілька незалежних експертів, які діють від імені кожного з товариств, які беруть участь у злитті/приєднанні та відповідають вимогам, встановленим НКЦПФР, проводять аналіз проекту умов злиття/умов приєднання АТ, складають та подають до наглядової ради або ради директорів та акціонерам письмовий звіт.

Такий письмовий звіт в обов'язковому порядку повинен:

- 1) містити інформацію про методи (метод), використані (використаний) для визначення запропонованого коефіцієнта конвертації акцій або інших цінних паперів;

- 2) вказувати, чи такі методи (метод) є адекватними (адекватним) для відповідного випадку, зазначати цифри, які було отримано в результаті застосування кожного такого методу, та надавати висновок про відповідний вплив таких застосованих методів (методу) отримання коефіцієнта конвертації та інших показників, передбачених проектом умов злиття, приєднання.

Додатково у цьому звіті експерти зазначають власну думку щодо справедливості та доречності коефіцієнта конвертації акцій, а також відображаються всі труднощі, пов'язані з оцінюванням використаних методів (методу).

Отже, до прийняття загальними зборами рішення про реорганізацію важливими виступають такі юридично значущі дії:

- з боку наглядової ради або ради директорів: складання та схвалення проекту умов злиття/приєднання; складання детального письмового звіту з поясненням проекту умов злиття/приєднання та викладенням його економічно-правового підґрунтя (зокрема з обґрунтуванням коефіцієнту конвертації);

- з боку незалежного експерта (експертів): проведення аналізу проекту умов злиття/умов приєднання АТ; складання та подання до наглядової ради або ради директорів та акціонерам письмового звіту (з інформацією про методи (метод), котрі були використані (використаний) для визначення запропонованого коефіцієнту конвертації акцій або інших цінних паперів).

Висновки. Таким чином, на підставі проведеного аналізу наукової економічної та юридичної літератури, чинного законодавства, законодавства ЄС та зарубіжних країн, практики запровадження процедури дью ділідженс, обґрунтовується значення процедури *due diligence* («дью ділідженс») як ефективного економіко-правового інструмента, який має бути складовою частиною підготовчого етапу процедури реорганізації господарських організацій шляхом злиття/приєднання та у разі застосування складних реорганізаційних форм; включати реалізацію сукупності інформаційно-аналітичних заходів, спрямованих на проведення комплексного і глибокого аналізу, належної перевірки й оцінки всіх аспектів фінансово-господарської діяльності господарюючого суб'єкта (організаційних, правових, фінансових, маркетингових, податкових, ринкових, технологічних) та економічної доцільності запланованої процедури реорганізації.

Враховуючи змістовне навантаження та мету застосування *due diligence*, вважаємо за необхідне запровадити як кращу практику впровадження міжнародними компаніями комплексного проходження в обов'язковому порядку зазначеної процедури під час здійснення попередньої оцінки та з'ясування ризиків на підготовчому етапі реорганізації господарських організацій. Проведення дью ділідженс в обов'язковому порядку в процедурі реорганізації шляхом злиття/приєднання та у разі застосування складних реорганізаційних форм є запорукою її ефективного проведення, зменшення можливих ризиків, належного забезпечення законних прав та інтересів як суб'єктів, що реорганізуються, так і учасників (акціонерів), кредиторів, потенційних майбутніх інвесторів. Отже, підготовчий етап, який передусє процедурі реорганізації шляхом злиття/приєднання, відіграє неабияку роль та впливає на подальший розвиток подій щодо проведення відповідних юридично значущих дій у належний спосіб. Цей етап виступає базисом, основою, свого роду підґрунтям майбутньої реорганізації, від якості проведення якого залежатиме весь процес наступного етапу реорганізації шляхом злиття/приєднання та всієї процедури в цілому. Саме тому задля належного проведення процедури реорганізації господарських організацій шляхом злиття/приєднання, результатом якої виступатиме ефективно функціонуючий новий чи оновлений суб'єкт на відповідному ринку, важливо та бажано, як приклад кращої практики зарубіжних компаній, застосовувати процедуру дью ділідженс, спрямовану на комплексну та всебічну оцінку господарської діяльності суб'єкта щодо майбутньої реорганізації; запроваджувати відповідні заходи щодо здійснення контролю за дотриманням законодавства та уникненням корупційних ризиків. На цьому етапі відбувається аналіз та оцінка всіх потенційних економічних, фінансових, податкових ризиків та можливих негативних наслідків, розробка порядку та умов конвертації акцій, обміну акцій на частки (паї), їх економічна доцільність та обґрунтування, ключова роль у здійсненні яких покладається на наглядову раду або раду директорів (в АТ).

ЛІТЕРАТУРА

1. Сілічева Н. С. Due Diligence (Дью Ділідженс) і можливі перспективи розвитку в Україні. *Економічний простір*. 2011. № 45. С. 288–291.
2. Безус А. М., Шафранова К. В., Шевчук М. Б. Застосування процедури дью ділідженс як важеля зменшення інформаційних ризиків при здійсненні емісії цінних паперів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 9. С. 50–53.
3. Перекладач Reverso Context. URL: <https://context.reverso.net/перевод/англійський-український/du+diligence> (дата звернення: 01.09.2024).
4. Oxford Advanced Learner's Dictionary. URL: (Last accessed: 01.10.2024).
5. Lajoux A.R. The art of M & A, due diligence: navigating critical steps and uncovering crucial data, Second Edition. New York: McGraw-Hill Professional. 2009. 480 p.
6. Використання Due Diligence в обґрунтуванні передінвестиційних рішень у секторах національної економіки: колективна монографія / Балджи М. Д., Добрава Н. В., Карпов В. А. [та ін.]. Одеський національний економічний університет. Одеса : ПромАрт, 2018. 335 с.
7. Hutton H. 10 Must-Know Statistics About Tech Due Diligence. *Beyond. Tech Due Diligence for investors*. February 24, 2023. URL: <https://beyond-ma.com/10-must-know-statistics-about-tech-due-diligence/> (Last accessed: 24.09.2024).
8. Бондар В. Методичні засади експертизи правового та фінансового становища компанії при складанні звіту Due Diligence. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2010. № 8. С. 23–28.
9. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення : монографія / за ред. О. Г. Янкового. Одеса : Атлант, 2013. 470 с.
10. Назаренко І. М., Орехова А. І. «Дью ділідженс»: сутність, призначення та послідовність проведення. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. Економічні науки. 2011. Вип. 20 (1). С. 360–366.
11. Гуцаленко Л. В. Due diligence: еволюція та генезис сутності. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки та практики*. 2017. № 12. С. 21–29.
12. Гуцаленко Л. В. Адаптивна система обліку і контролю результатів діяльності сільськогосподарських підприємств : монографія. К. : ННЦ ІАЕ, 2010. 372 с.
13. Оцінка кредитоспроможності та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання : монографія / За ред. А. О. Єліфінова. Суми : УАБС НБУ, 2007. 286 с.
14. Fracis G. E., Hurley P. J, Robinson R. M. Operations due diligence. *Australian Journal of Multi-Disciplinary Engineering*. 2015. № 11 (1). P. 13–21.
15. Cotwell C. A., Wassersrum D. J. Mergers, and acquisitions: employee benefit, plan due diligence. Sage Publication. URL: <http://cbr.sagepub.com/content/37/6/47.abstract> (Last accessed: 01.10.2024).
16. Mucenieeks K. Due diligence importance in companies' reorganization process. URL: https://www.researchgate.net/profile/Kaspars-Mucenieks/publication/343655502_Due_diligence_importance_in_companies_reorganization_process/links/5f36a366299bf13404c1daed/Due-diligence-importance-in-companies-reorganization-process?origin=publication_detail (Last accessed: 01.10.2024).
17. Керімов В. В. Дью-ділідженс як спеціальна процедура аудиту інтелектуальної власності та як об'єкт інтелектуальної власності. *Економіка та управління: проблеми, рішення*. 2014. № 3 (27). С. 47–51.
18. Волощук Л. О., Сирцева С. В. та ін. Теоретичні засади дью ділідженсу як різновиду аудиторсько-консалтингових послуг. Матеріали XV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України». Одеса (10–12 листопада 2021 р.) С. 113–117. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/135711/tezy-1-105-109.pdf> (дата звернення: 05.10.2024).
19. Rosenbloom A. H. Due Diligence for Global Deal Making: The Definitive Guide to Cross-Border Mergers and Acquisitions, Joint Ventures, Financings and Strategic Alliances. USA. Bloomberg Press; 1st edition, 2002. (October 8, 2002). 344 p.
20. Ткаченко А. М., Тютченко С. М. Due diligence корпоративної звітності як комплекс аналітичних заходів із гарантування економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2019. № 3 (94). С. 16–25.
21. Головацька С. І., Курак А. І. Забезпечення майбутніх витрат і платежів у процесах «Дью Ділідженс» та управління ризиками підприємства. *Бізнес Інформ*. 2019. № 3. С. 394–398.
22. Поколенко В. О., Дикий О. В., Іщенко Т. М., Савчук Т. В., Марчук Т. С. Концептуальні засади облікової політики підприємств інвестиційно-будівельної сфери України на шляху Євроконвергенції систем адміністрування. *Управління розвитком складних систем*. 2019. № 40. С. 174–182.
23. Боренков А. Що таке Due diligence і чому це важливий етап угоди / Корпоративне право. M&A. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/217795_shcho-take-due-diligence--chomu-tse-vazhliivy-etap-ugodi (дата звернення: 01.10.2024).
24. Нечипорук Л. В. Фінансовий бізнес-консалтинг в умовах інтернаціоналізації фінансової сфери. New stages of development of modern science in Ukraine and EU countries: monograph / edited by authors. 2nd ed. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2019. 528 p. (p. 296-312). DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-38> (дата звернення: 23.09.2024).
25. Ronald J. Recardo and Tim Toterhi. The Secrets of Operational and Organizational Due Diligence. *Global Business and Organizational Excellence*. 2013. January/February, 2014. DOI: 10.1002/joe.21530. URL: https://www.academia.edu/28097789/The_Secrets_of_Operational_and_Organizational_Due_Diligence (Last accessed: 02.10.2024).
26. Даценко Г. В. Операційний дью ділідженс, як невід'ємна складова загальної процедури дью ділідженс. Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю : зб. наук. пр. XI всеукр. наук-практ. Інтернет-конф., м. Вінниця, 23 берез. 2023 р. Ч. 1. Вінниця : Редакційно-видавничий відділ ВТЕІ ДТЕУ, 2023. 30 с. (С. 7–9). URL: <http://vtei.com.ua/doc/2023/konf2203/1/2.pdf> (дата звернення: 11.10.2024).
27. Касич А. О., Яковенко Я. Ю. Дью Ділідженс як ключовий інструмент аналізу доцільності інвестування. *Облік і фінанси*. 2015. № 4 (70). С. 92–97.
28. Калітенко Д. О. Комплексний аналіз фінансової звітності (Due Diligence) як стратегічний імператив корпоративного управління. *Фінанси, облік і аудит*. 2018. Вип. 2 (32). С. 308–328.
29. Нежива М. О. Аудит операцій зі злиття та поглинання в умовах інклюзивної економіки. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Економічні науки. 2018. Вип. 29. Ч. 2. С. 177–180.
30. Прокопенко Ю. О. Due Diligence як процедура оцінки надійності інноваційних проектів машинобудівних підприємств ракетно-космічної галузі. *Економіка та держава*. 2018. № 4. С. 116–120.
31. Волощук Л. О., Драгомир Д. В. Необхідність процедури дью-ділідженс в сучасному середовищі: процес, класифікація. С. 150–153 Тези XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України (в умовах воєнного стану та поствоєнний період)». Одеса, 10–12 листопада 2022 року. URL: <https://economics.net.ua/files/science/oblik/2022/Tezy.pdf> (дата звернення: 01.10.2024).
32. Role of management Due Diligence in Effective Leadership: Management Due Diligence Explained. NEOTAS. URL: <https://www.neotas.com/management-due-diligence-explained/> (Last accessed: 01.10.2024).
33. Гончаренко А. А. Комплексна діагностика банку: сутність, види, особливості проведення. *Фінанси, облік і аудит*. 2009. № 14. С. 51–58.
34. Сітарчук А. Ю. Сутність due diligence і можливості використання в Україні. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2013. № 1 (16). С. 267–269.
35. Юридичний дью ділідженс: кому і навіщо він потрібен. 17 листопада 2020 р. URL: <https://globus.ua/press/news/uridiceskij-Due+Diligence-komu-i-zacet-on-nuzen> (дата звернення: 01.09.2024).

36. Муренко Н. Мінімізація ризиків для інвестора: для чого потрібен due diligence. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/220139_mnmzatsya-riziky-dlya-nvestora-dlya-chogo-potrben-due-diligence (дата звернення: 01.10.2024).
37. Jimenez A., & Sindik C. The crucial role of due diligence in mergers and acquisitions. Jul 5, 2022. URL: <https://www.refinitiv.com/perspectives/regulation-risk-compliance/the-crucial-role-of-due-diligence-in-mergers-and-acquisitions/> (Last accessed: 01.09.2024).
38. Lehot L., E. Chow. The importance of Due Diligence in M&A Transactions. 29 August 2023. URL: <https://www.foley.com/en/insights/publications/2023/08/importance-due-diligence-m-a-transactions> (Last accessed: 01.10.2024).
39. Кондратенко Д. В., Мужилівський В. В. Due Diligence як комплексна система захисту від підприємницьких ризиків та побудови стратегії. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. № 52. С. 37–45.
40. Томашевська І. Л. Due Diligence: порядок проведення та документування. *Вісник Житомирського Державного технологічного університету*. 2010. № 4 (54). С. 194–196.
41. Лега О. В., Гусаренко Н. Ю. Due Diligence як метод мінімізації податкових ризиків. *Облік, аудит, оподаткування та звітність у системі забезпечення економічної стійкості підприємств*: тези доповідей V Всеукраїнської науково-практичної Інтернет конференції 13–14 травня 2021 року. Дніпро: ННІП. 2020. С. 96–99.
42. Ткачук І. М. Чи є Due diligence юридичним аудитом? *Економічні науки*. Сер.: Облік і фінанси. 2012. Вип. 9 (3). С. 399–405.
43. Як ефективно провести Due diligence в Україні. DLF Attorneys-At-Law. 8 травня 2021 рік. URL: <https://dlf.ua/ua/yak-efektivno-provesti-legal-due-diligence-v-ukrayini/> (дата звернення: 04.10.2024).
44. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо імплементації міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки : Закон України від 20.03.2023 року № 2970-IX. *Офіційний вісник України*. 2023. № 45. Ст. 2386.
45. Про затвердження Порядку застосування загального стандарту звітності та належної перевірки інформації про фінансові рахунки (Common Standard on Reporting and Due Diligence for Financial Account Information) : Наказ Міністерства фінансів України від 26.05.2023 р. № 282. *Офіційний вісник України*. 2023. № 60. Ст. 3405.
46. Савченко А. Імплементація загального стандарту звітності CRS в Україні. URL: <https://smartsolutions.ua/implementacija-zagalnogo-standartu-zvitnosti-crs-v-ukraini/> (дата звернення: 23.09.2024).
47. Практичні питання тлумачення окремих термінів Загального стандарту звітності CRS: Інформаційний лист Міністерства фінансів України. 2023. № 5. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE_%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82_5_2023.pdf (дата звернення: 23.09.2024).
48. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (ратиф. із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014 р.). *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Ст. 2125.
49. Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on Corporate Sustainability Due Diligence and amending Directive (EU) 2019/1937. European Commission. Brussels, 23.2.2022 COM(2022) 71 final 2022/0051 (COD). URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:bc4dcea4-9584-11ec-b4e4-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF (Last accessed: 21.11.2023).
50. Corporate sustainability Due Diligence: fostering sustainability in corporate governance and management systems. URL: https://commission.europa.eu/business-economy-euro/doing-business-eu/corporate-sustainability-due-diligence_en (Last accessed: 21.09.2024).
51. Паризька Угода від 12 грудня 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 35. Ст. 595 (Україна ратифікувала Паризьку угоду Законом України від 14 липня 2016 року № 1469-VIII).
52. Sustainability Rulebook: the Corporate Sustainable Due Diligence Directive. EBU (Operating Eurovision and Euroradio). Case Studies, published on 15th Jun 2023. URL: <https://www.ebu.ch/case-studies/open/legal-policy/the-future-of-eu-sustainability-regulation-ii-the-corporate-sustainability-due-diligence-directive-csddd> (Last accessed: 21.09.2024).
53. Король С. Екологічний Due Diligence – мейнстрім у страхуванні. *Економічний аналіз*. 2022. Т. 31. № 1. С. 257–263.
54. Зоркін А. Якими мають бути принципи повоєнної відбудови України? *Діло*. 2022. URL: <https://delo.ua/uk/energetics/y-akimi-mayut-buti-principirovojennoyi-vidbudovi-ukrayini395216> (дата звернення: 21.09.2024).
55. Про акціонерні товариства : Закон України від 27 липня 2022 року № 2465-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 68. Ст. 4066.